

Питання методики формування екологічної культури дітей дошкільного віку в координатах сучасних освітніх ідей

Казанцева Лариса Іванівна¹,

Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, Україна

E-mail: ispko.bdpu50@gmail.com;

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-6700-4223>;

Researcher ID: E-8368-2019.

Планетарна екологічна ситуація вимагає нагального розв'язання проблем зміни ставлення всього людства, спільнот кожної країни і кожної людини до природного довкілля, до збереження природних ресурсів, необхідності формування активної дієвої позиції щодо відновлення та недопущення втрати елементів природи, що могло б призвести до фатального порушення екологічного балансу. Відчутна зміна в напрямі руйнівного руху людства можлива лише за умови консолідованої позиції усіх суспільних інституцій, спільних дій фахівців усіх галузей і сфер життєзабезпечення, інтеграції зусиль науки, економіки, політики, культури тощо. На наше переконання, найвідповідальніша місія у вирішенні проблем екології належить освіті, оскільки вона має виховати людину, яка здатна докорінно змінити екологічні тренди, сформувати людину з новим мисленням, з новими ціннісними орієнтирами, з притаманними їй екологічною свідомістю і культурою. Велика відповідальність у питаннях формування людини з екологічною свідомістю і культурою лежить на дошкільній освіті. У дошкільній період, коли закладаються підвалини майбутнього дорослого життя, дитина засвоює ті цінності, етичні норми, знання, які дозволять виробити їй новий стиль взаємодії з довколишнім світом, напрацювати екологічно доцільні моделі поведінки. Шлях підвищення результативності екологічної освіти дошкільників розглядаємо в розширенні її зв'язків із природничими науками, філософією і психологією. Змістовий і технологічний аспекти методики екологічного виховання мають максимально повно спиратися на положення філософії екоцентризму, відтворювати в доступній формі природниче знання аутоекології та синекології про живий організм, його взаємозв'язок із середовищем існування, про пристосувальний зв'язок (адаптацію) організму із середовищем, про екосистему, біоценоз тощо. Процес екологічного виховання має розгортатися як реальна практика контактування дитини з елементами природи, в ході якого формується психологічне відчуття включеності в природне довкілля, усвідомлення себе частиною природи, суб'єктне ставлення до всіх природних елементів як до рівноправних і важливих, культивується потреба до непрагматичної взаємодії з природою.

Ключові слова: екологічна свідомість, екологічна культура, екоцентризм, екологічне включення, суб'єктне ставлення, непрагматична взаємодія.

Вступ. У II-й половині XX століття, в умовах науково-технічної революції проблеми екології глобально змінили ставлення науки до Природи як колиски і середовища існування людства. Сучасне людство усвідомило абсолютну цінність Природи, яка полягає не лише в її корисності, а насамперед у тому, що без неї неможливе існування біологічного виду *Homo sapiens*. Найбільш резонансні екологічні катастрофи та аналіз їх причин, який оприлюднений у матеріалах Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002) показав, що однією з головних причин цього є духовна криза людства, тотально низький рівень екологічної культури і свідомості. Дійшли висновків, що розв'язання екологічних проблем знаходиться більшою мірою не в юридично-правовій, економічній або технологічній площинах, а в гуманітарній, морально-етичній. Передусім змін потребує ціннісне ставлення людей до природного довкілля, формування в них екологічної культури і екологічної свідомості.

У відповідності до сучасних освітніх концепцій для сталого розвитку та безперервної освіти, включення дітей дошкільного віку в систему екологічної освіти гостро необхідна. Дошкільний вік, як найсприятливіший для формування моральних настанов, вироблення ціннісних орієнтирів, засвоєння етичних норм, має достатній потенціал для формування екологічної культури й елементів екологічної свідомості. Між тим, освітня практика засвідчує недостатньо використані резерви цього

¹ доктор педагогічних наук, професор, декан факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету

віку і низьку ефективність виховної діяльності закладів дошкільної освіти. Вдосконалення системи екологічної освіти, на нашу думку, має відбуватися через розширення її зв'язків з природничими науками, філософією і психологією. Удосконалюючи ці зв'язки, екологічна освіта запозичує й інтерпретує відповідно до предмета свого дослідження ідеї інших наук, які допоможуть глибше збагнути суть проблем освіти та розробити теоретико-методичні засади сучасної екологічної освіти і виховання.

Результати дослідження. Сучасний стан розвитку науки вказує на те, що екологічні проблеми – це проблеми людини, а не біосфери. Філософи, мислителі, вчені зазначають на необхідності людству докорінно змінити ставлення до Природи, переглянути логіку свого розвитку.

На жаль, увесь шлях розвитку людської цивілізації є суто антропоцентричною, оскільки людина сама себе звеличила над природою, призначила головною, наділила безроздільним правом розпоряджатися багатствами планети. Антропоцентризм демонструє те, що весь Всесвіт ніби створений для людини і всі його фрагменти і процеси призначені для задоволення її потреб. Банальним прикладом антропоцентризму є повсякденні висловлювання: шкідливі тварини і рослини, корисні рослини і тварини; корисні копалини, зберегти природу для дітей і онуків тощо.

Дослідження в галузі філософії та екологічної психології (М. Гладкий, С. Дерябо, К. Корсак, М. Кисельов, О. Молотова, В. Ясвін), називають такі ознаки антропоцентризму: найвищою цінністю визнається людина; світ має ієрархічну будову, на вершині якої розташовується людина, нижчий ярус цінностей посідають артефакти людської цивілізації і культури і лише під ними – об'єкти природи, функція яких приносити користь людям; метою взаємодії людини з природою є задоволення її прагматичних потреб; природа сприймається лише як об'єкт маніпуляцій, як знеособлене «довколишне середовище»; подальший розвиток природи розглядається як процес, що підпорядковується логіці розвитку людини; діяльність з охорони природи продиктована прагматизмом збереження середовища для майбутніх поколінь.

Зважаючи на визнану хибність постулатів антропоцентризму, людство почало усвідомлювати екзистенціальну потребу в переосмисленні свого цивілізаційного руху. Сьогодні в усіх сферах життя люди мають спиратися на ідеї екоцентризму. Екоцентризм – це новий тип ставлення людства до світу, у відповідності до якого у відносинах «людина – природа» визнається рівноправність цих суб'єктів, сповідується самоцінність природи, а людина вважається особливою і розумною частиною природи. З позиції екоцентризму, всі живі істоти, усі фрагменти системи Земля сприймаються як такі, що мають цінність самі по собі, незалежно від людських інтересів.

Провідні положення філософії екоцентризму можна висловити так:

- вищою цінністю буття є гармонійний розвиток людини і природи, оскільки людина не є власником природи, а виступає лише одним із членів природної спільноти;
- світ людей не протистоїть світові природи, природне має право на існування «просто так», незалежно від корисності або відсутності користі і навіть шкідливості для людини, адже вони є елементами єдиної системи;
- відмова від ієрархічної будови світу. Людина не має особливих привілеїв через те, що вона має розум, навпаки, її розумність накладає на неї відповідальність щодо захисту природи. Світ людей не протистоїть світу природи, вони – єдині і взаємодіють;
- мета взаємодії людини з природою є задоволення потреб людини і потреб усієї природної спільноти. Дія на природу змінюється на взаємодію;
- характер взаємодії людини з природою визначається правилом: дозволене тільки те, що не порушує природну екологічну залежність;
- у взаємодії люди сприймають природу і всі її елементи як повноправні суб'єкти;
- етичні норми і правила розповсюджуються не лише на взаємодію між людьми, а й на взаємодію зі світом природи;
- розвиток природи і людини мислиться як процес взаємозалежної еволюції, взаємовигідної єдності;
- діяльність з охорони природи спонукається необхідністю зберегти природу заради неї самої, а не заради задоволення потреб людства природними ресурсами.

Отже, екологічні проблеми розглядаються як світоглядні, як проблеми свідомості людини та її ставлення до природи. Подолання екологічної кризи неможливе без свідомого ставлення людей до довколишнього середовища, а саме ставлення до довкілля є стрижнем екологічної свідомості.

Свідомість виступає фундаментальним поняттям філософії і психології, яке характеризує здатність людини виробляти узагальнені знання про зв'язки і закономірності об'єктивного світу; ставити цілі й розробляти плани діяльності в природному і соціальному середовищі; контролювати

та регулювати емоційні та предметно-практичні відношення з дійсністю; визначати ціннісні орієнтири свого буття і творчо перетворювати умови свого існування.

Екологічна свідомість – це сукупність поглядів, теорій та емоцій, що відтворюють проблеми співвідношення суспільства і природи в плані оптимального їх розв'язання соціальними і природними можливостями.

В. Скребець дає таке визначення: «екологічна свідомість – це форма психічного відображення і перетворення природного середовища, цілісна система поглядів особистості на світ, на місце своє в діаді «людина – природа», розуміння і емоційне оцінювання смислу людської діяльності» (Скребець, 2014: 102).

Формування екологічної свідомості передбачає таку побудову поглядів і уявлень людини, коли засвоєні нею екологічні норми стають водночас нормами його поведінки по відношенню до природи. Застосовуючи цю думку до поняття екологічної свідомості, можна стверджувати, що екологічна свідомість охоплює знання та переживання людини про довколишній світ, а також віддзеркалює ставлення людини до цього світу, яке найбільшою мірою реалізується у вчинках і поведінці індивідів.

Екологічну свідомість об'єктивно можна схарактеризувати за трьома параметрами:

- 1) психологічне «протиставлення – включення». Людина усвідомлює, що вона стоїть над природою («протиставлення») або ж відчуває себе частиною природи («включення»);
- 2) «об'єктивне – суб'єктивне» сприйняття природи. Людина сприймає природу як позбавлений самоцінності об'єкт впливу або ж як рівноправний суб'єкт взаємодії;
- 3) «прагматичний – непрагматичний» характер взаємодії. Природа сприймається як така, що слугує для задоволення лише прагматичних (харчових, технологічних) потреб, як матеріальна цінність, або ж також і для задоволення духовних потреб.

Отже, особистість зі сформованою екологічною свідомістю відрізняє відчуття психологічної включеності у природне довкілля, суб'єктне сприймання природи і непрагматичний характер взаємодії з довколишнім світом.

Водночас із поняттям «екологічна свідомість» використовується поняття «екологічна культура». Екологічна культура визначається як «своєрідний спосіб життя, природничий сенс свідомості, в якому органічно поєднуються потреби, цінності та навички поведінки у відповідності до екологічної дійсності» (Скребець, 2014: 187). Як бачимо, обидва поняття мають спільний знаменник, який слугує критерієм оцінки сформованості екологічно спрямованої особистості. Цим знаменником є практика поведінки людини: різноманітні свідомо-самостійні дії й акти поведінки, спрямовані на збереження природи або запобігання її руйнування.

Початком формування екологічної культури можна вважати період дошкільного дитинства, оскільки в цей час закладається фундамент свідомо-правильного ставлення до довколишнього світу, до себе і до людей як частини природи, до речей і матеріалів природного походження, які дитина навчається правильно використовувати; накопичуються яскраві, емоційні враження, що надовго залишаються в її пам'яті, і мають вплив на її ставлення і поведінку. З. Плохій визначає екологічну культуру особистості як «форму духовного і практичного освоєння світу природи, в якому людина, виходячі зі своїх світоглядно-ціннісних уявлень про необхідність збереження довкілля як середовища людського буття, задовольняє особисті матеріальні й духовні потреби, керуючись ідеалами та критеріями, що віддзеркалюють загальнолюдські морально-правові, естетичні, гуманістичні цінності, в яких органічно поєднуються традиції попередніх епох і новації сучасної техногенної ери» (Плохій, 2010: 57).

Свідомо-правильне ставлення дитини-дошкільника ґрунтується на елементарних знаннях екологічного характеру, які в подальшому визначають мотиви вчинків і всієї лінії поведінки. Екологічні знання поділяються на 3 групи: знання біоекології, знання соціоекології та знання екологічно безпечної поведінки людини в довколишньому середовищі.

Базову групу знань становлять біоекологічні, оскільки екологія є біоцентричною наукою, що вивчає сукупність живих організмів, які взаємодіють один з одним і утворюють з довколишнім природним середовищем єдність – екосистему, в межах якої здійснюється процес трансформації речовини, енергії та інформації. В екології існує біологічне ядро, яке безсумнівно становить жива речовина. Отже, знання біоекології відбивають природні залежності існування і розвитку «живого», відтворюють найважливіші зв'язки живої і неживої природи. Дітям дошкільного віку доступні такі: відомості про взаємовідносини живих організмів одного з одним і довколишнім середовищем; життя в природних спільнотах; багатоманітність видів; пристосування життєвих форм до середовища існування; онтогенетичні зміни в процесі росту й розвитку; циклічність у природі (фенологічні процеси, кругообіг води, кругообіг поживних речовин тощо); у природі ніщо не зникає безслідно і ніщо не береться з нізвідки.

Усвідомлення провідних понять, фактів і закономірностей біоєкології дозволяє підвести дітей до елементарного розуміння проблем взаємовідносин людини з довколишнім світом і наслідками діяльності людей. Зрозуміло, що проблеми функціонування екосистем безпосередньо пов'язані з сировинними, енергетичними, продовольчими, демографічними, економічними проблемами. Людина з кожним наступним роком все більш потужно тисне на природне довкілля, порушуючи планетарний баланс. Цивілізація розвивається за рахунок автотрофного блоку біосфери (продуктів фотосинтезу та вільної енергії покладів колишніх біосфер – нафти, вугілля, торфу, сланців тощо), а також штучної трансформації енергії Сонця, Землі, вітру, води, радіоактивного розпаду тощо. Люди мають враховувати, що за всіма термодинамічними законами лише 1% чистої продукції фотосинтезу використовується в усіх ланках природних трофічних ланцюгів біосфери. Перевищення цієї межі шляхом вилучення частини продукції порушує біотичну регуляцію вмісту вуглецю в атмосфері, а надходження цієї частки тільки в антропогенний канал (їжа, паливо, сировина) стає чинником порушення рівноваги біосфери. За гомеостатичним правилом Ле Шательє (*Якщо на врівноважену систему впливати ззовні, змінюючи будь-яку з умов рівноваги, то в системі посилюються процеси, спрямовані в бік протидії змін*), людині потрібно схаменутися за рахунок розуму (ноосфери), або біосфера її усуне.

Саме тому знання про місце людини в планетарних процесах, науково обґрунтоване і відповідальне ставлення до системи «людина – природа» допоможе дитині правильно розуміти процеси, явища, події, які відбуваються навкруги і приймати адекватні рішення.

Знання в розділі соціоекології спрямовані на усвідомлення дітьми таких положень: людина є частиною природи; людина існує за рахунок використання природних ресурсів; людина піклується про збереження і відновлення природи; існує багато професій, які зосереджені на охороні природи і раціональному використанні її ресурсів (садівник, лісник, пожежник, фермер, хлібороб, рибалка, мисливець, науковець тощо); Червона книга України і світу; негативний вплив людей на довколишнє середовище.

Зміст екологічного виховання не може обмежуватися питаннями біологічної екології та охорони природи. На думку Н. Бобильової, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Н. Рижової, Н. Кот, необхідно знайомити дітей з елементами прикладної екології та екологічної безпеки.

Дитина мусить знати правила поведінки в природному довкіллі. Дійсно, від виконання деяких правил залежить здоров'я, а іноді й життя дитини:

- не слід гратися, а матусям прогулюватися з дитячими візочками поруч з поживленою трасою, де висока концентрація викидних газів;
- небезпечно купатися у водоймі поруч з міськими стоками або промисловими об'єктами – портом, заводом, фабрикою, адже у воді розчинені отруйні хімічні речовини;
- не слід вживати фрукти, овочі, горіхи з неперевіраних місць збору. Якщо вони зібрані біля залізниці або автотраси, то вони накопичили в собі шкідливі речовини, наприклад, важкі метали; якщо гриби, ягоди, трави зібрані в місцях з підвищеною радіацією, то вони випромінюють небезпечні речовини;
- не варто в побутових цілях надмірно використовувати хімічні речовини під час миття посуду, прибирання, прання, купання тощо.

До складників прикладної екології також належать знання про природоохоронні дії дорослих; сильні природоохоронні дії дітей спільно з дорослими; раціональне використання природних ресурсів.

Дуже важливо знати і дотримуватися норм поведінки вдома, на вулиці, в громадських місцях – транспорті, магазинах, місцях розваг тощо: економно споживати енергоресурси, воду, папір; не смітити навколо себе; упаковки, обгортки, спожиті речі складати у спеціальні контейнери для утилізації; не витрачати марно харчові та інші ресурси; бережливо ставитися до всіх речей, адже вони виготовлені з ресурсів, взятих у природи.

Н. Бобильова і Н. Рижова пропонують спонукати дітей до розмірковування над питаннями про зв'язок між забрудненням атмосфери і якістю утеплення вікон; між станом довколишнього середовища і гарною, блискучою упаковкою товарів; між чистотою повітря і водою, що крапає з крану. Дійсно, за умов спеціальної роботи діти здатні усвідомити залежність між ступенем озеленення міста і якістю повітря; між наявністю зелених насаджень і видовим різноманіттям тваринного світу.

Знання дітей про природні залежності, про зв'язок людини і природи самі по собі не гарантують екологічної вихованості і не забезпечують наявності екологічної культури, але вони слугують фундаментом, на якому формується екологічна культура особистості. У проведених В. Гревцовою, С. Ніколаєвою, З. Плохій, Н. Рижовою дослідженнях простежується спільна думка про те, що

екологічне виховання дошкільників відбувається під впливом знань і організації практичної діяльності, в якій ці знання застосовуються.

Проте знання в екологічному вихованні – не самоціль, вони – необхідна умова вироблення такого ставлення до довколишнього світу, яке має емоційно-дієвий характер і виражається у формі пізнавального інтересу, гуманістичних і естетичних переживань, практичної готовності творити навколо себе.

Емоційно-дієвий характер ставлення до природи і всього довкілля формується завдяки тим почуттям і емоціям, які переживає дитина. Саме емоції є місточком, який допомагає засвоїти знання та перевести їх у сферу діяльності, а переживання спонукають дитину до активних дій. На переконання З. Плохій, моральне (читай: екологічно доцільне) ставлення дітей до об'єкта починається там, де є позитивне емоційне переживання.

Передумовою виникнення позитивного ставлення дітей до природи є безпосереднє спілкування з об'єктами та явищами природи. Дослідники питань екологічного виховання вважають, що принципово важливими виступають такі групи почуттів: гуманістичні, інтелектуальні й естетичні.

Гуманістичні почуття, такі як співпереживання, співчуття, доброта, дружелюбність по відношенню до всіх без виключення видів впливає на усвідомлення дитиною того, що в довкіллі всі важливі, немає непотрібних, зайвих, всі істоти, особливо маленькі і вразливі потребують від людини прояву милосердя і дружелюбного ставлення. Вихователь використовує будь-які реальні ситуації для демонстрації своєї дружелюбності і залучає до цього дітей: «Діти, зверніть увагу, на доріжці, де ми йдемо, бігають маленькі «солдатики» (клопи-солдатики), я намагаюся не наступити на жодного, нехай собі біжать, у них так багато справ! Ви теж будьте обережні! Не наступіть і не роздав'ять їх, будь ласка. Вони живі. Давайте їх оберігати».

Інші ситуації вимагають прояву співчуття і співпереживання: «Сніг і лід сховав від пташок їжу, якою вони живляться. Птахам зараз дуже важко. Дивіться, як вони шукають щось поживне і не можуть знайти! Дітки, якщо пташка не знайде їжі, то вона може змерзнути і загинути. Маленькі птахи чекають від нас допомоги – корму, який нам не так важко приготувати. Ось, дітки, я назбирала крихт зі свого столу і зараз насиплю в годівничку. Допоможи мені, Данилко, і ти, Сашко, допоможи. Давайте сьогодні ми всі за обідом зберемо крихти, крайці хліба і погодуємо маленьких тваринок. Діти, скажіть, а чи можемо ми щодня підгодовувати птахів? Що ви пропонуєте робити?»

Другу групу становлять інтелектуальні почуття та емоції – здивування, допитливість, «інсайт», почуття нового, хвилювання, задоволення та радості від досягнутого, які викликають надзвичайно потужні за силою переживання, що змушують хвилюватися і відчувати позитивне піднесення. Дорослий, який багато знає про світ природи, та ще є захоплюючим розповідачем, здатен зачарувати дітей, змусити їх із замиранням серця дізнаватися про таємниці природи, надзвичайні факти, відкривати для себе нове у знайомих речах.

Третю групу становлять естетичні переживання, емоції, пов'язані зі сприйманням краси. Діти дошкільного віку самостійно, без спеціального навчання нездатні виокремити красу, для них категорії «гарне», «прекрасне», «виразне» стають доступними тільки з подання дорослого. Та якщо виховательці вдалося викликати естетичний відгук у дитини, то він переживається надзвичайно бурхливо.

Як відомо, природа є неперевершеним творцем! Більш досконалої краси і різноманіття, ніж створила природа, годі й уявляти! Тож, перед педагогом стоїть завдання навчити дитину помічати красу, вміти виявляти естетичні переживання, розуміти цінність і навіть безцінність прекрасного, усвідомлювати важливість збереження краси. З цією метою вихователь щоразу при зустрічі з прекрасним і неповторним сам виявляє позитивні емоції, привертає увагу дітей до ознак і характеристик об'єктів, які є привабливими і неповторними. Майже щодня діти мають можливість сприймати неперевершені, масштабні явища природи, або просто виразні, милі об'єкти. І щоразу педагог повинен знайти переконливі, влучні слова, аби переконати малюків, що в природі безліч чудового і прекрасного. Не може вихователь байдуже проходити повз першу весняну кульбабку, не помічати яскравих фарб тюльпанів, не бачити тендітну красу фіалки, довершені рухи кішки, величну красу вечірньої зорі, грандіозну міць грози, витонченість сніжинки тощо.

Проте зустрічаються у природі такі об'єкти, які за нашими людськими еталонами не здаються нам прекрасними. І все ж вихователь не повинен не дивлячись на це виражати свою зневагу чи зверхність до тих, хто йому не здається гарним. На жаль, доволі часто вихователі демонструють страх або огиду до таких істот, як павуки, жаби, багатоніжки, черви, морські блохи тощо, які в більшості своїй є безпечними і безневинними, хоча й «краса їх своєрідна». Відносно таких істот сучасна філософія екоцентризму пропонує нове поняття – поняття «екологічної краси», яке відповідає критеріям економності, простоти і доцільності. Якщо керуватися цими критеріями, то в

природі всі організми набули довершених пристосувальних форм, всі вони існують тому, що оптимально, доцільно й економно влаштовані. Всі організми, що не пристосувалися, або їх морфофункціональні ознаки перестали відповідати зміненим умовам зовнішнього середовища, належать до викопних. Отже, за цією логікою, всі організми, які нині існують у природі, відповідають критеріям економності, простоти і доцільності, а отже, вони є принаймні виразними, а з екологічної позиції – гарними або навіть прекрасними.

У процесі формування екологічної культури мають значення як позитивні, так і негативні емоції. З приводу того, чи мають діти дошкільного віку переживати негативні емоції, існують різні думки. Психологи вважають, що такі дитячі емоції, як обурення від дій людей, які комусь шкодять; хвилювання за тих, кого образили; спільне переживання страху разом з тими, кому загрожує небезпека тощо, сприяють розвитку таких якостей особистості, як небайдужість, доброта, співпереживання, здатність до співчуття. Досвід переживання дитиною яскравих емоцій зі знаком мінус дає можливість сформувати в дітей нетерпиме ставлення відносно негативних дій по відношенню до природи.

Проте саме позитивні емоції, що базуються на задоволенні, радості, співпереживанні, виступають механізмом формування активної просоціальної позиції особистості.

Третім і вирішальним чинником формування екологічної культури є практика взаємодії людини з довкіллям. Саме практична діяльність людини в природі є мірилом сформованості її екологічної культури. Не самі знання, а готовність особи застосовувати знання про природу, про закони її існування під впливом переживань, емоцій і почуттів, що втілюються в природодоцільних і природоохоронних діях, у навичках раціонального природокористування, є показником наявності екологічної культури, реальним виявом екологічної вихованості і екологічної свідомості.

Підкреслимо, що саме практика активної взаємодії дітей з природними об'єктами виконує вирішальну роль у формуванні екологічної культури. Свідомо набуті навички, автоматизовані самостійні дії закладають моделі поведінки в різних соціально-екологічних ситуаціях (обгортку від їжі викидати в кошик для сміття, або за його відсутності покласти в сумку, щоб викинути у встановленому місці; вимикати електроприлади скрізь, де немає в них потреби; на місці засохлого дерева або куща висаджувати нові саджанці), які потім сформують екологічно доцільний стиль життя. Вихователів важливо акцентувати на формуванні здатності дітей виробляти самостійні рішення щодо власних дій і поведінки. Пріоритетним є не відтворення завченої інформації, а свідоме, добровільне, відповідальне виконання дитиною самостійно вироблених рішень, здатність здійснювати самооцінку і самоконтроль.

Висновки. Вирішення глобальних екологічних проблем залежить від інтеграції зусиль усіх інституцій практично всіх сфер життєдіяльності, проте стратегічні зрушення залежать від освіти, яка може сформувати особистість з новою системою цінностей, з екологічним мисленням, свідомістю і культурою.

Підвищення результативності екологічної освіти дошкільників має відбуватися завдяки розширенню її зв'язків з природничими науками, філософією і психологією. Вдосконалення педагогічного інструментарію має відбуватися через максимально повну опору на положення філософії екоцентризму, через відтворення природничого знання аутоекології та синекології про живий організм, взаємозв'язок організмів із середовищем існування, про адаптацію живої істоти, про екосистему.

Формування екологічної культури в дітей дошкільного віку відбувається на основі синтезу знань і уявлень про природні залежності, емоційні переживання і почуття, які знаходять втілення в практиках природодоцільної поведінки і природоохоронної діяльності.

Психологічними маркерами визначення наявності екологічної культури є усвідомлення дитиною своєї причетності до природи, суб'єктне і непрагматичне ставлення до всіх природних елементів. Процес екологічного виховання має розгортатися як реальна практика контактування дитини з природою, в ході якого формується психологічне відчуття включеності в природне довкілля, усвідомлення себе частиною природи, суб'єктне ставлення до всіх природних елементів як до рівноправних і важливих, культивування потреби до непрагматичної взаємодії з природою.

Література

Скребець В. О., Шлімакова І. І. Екологічна психологія: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 456 с.

Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури (теоретичні та методичні аспекти): монографія. Київ: ДП Видавничий дім «Персонал», 2010. 319 с.

Methodological issues related to the formation of preschool children's ecological culture within the coordinates of the modern educational ideas

Kazantseva Larisa²

Berdiansk State Pedagogical University, Berdiansk, Ukraine

The planet's ecological situation demands an immediate change of mankind's, each country communities' and each person's attitude to the natural environment, to the saving of the natural resources, to the necessity to form an active position which would deal with the renovation and withstand the loss of the nature's elements, which might lead to the destruction of the ecological balance.

The radical change of the situation towards people's destroying activities can be stopped on condition that all social institutions consolidate, specialists in all fields and branches of life undertake common actions, efforts in the fields of science, economics, politics and culture are integrated. In our opinion, the most responsible mission facilitating the solution of the ecological problem belongs to education, since it is to educate a personality who is able to radically change the ecological trends, to build a personality possessing a new type of thinking, new moral orientations, ecological consciousness and culture (being typical of this personality). Preschool education has a great responsible for raising person's ecological consciousness and culture. During the preschool period, when fundamentals of the future adult life are formed, the child masters those values, ethical norms, knowledge which will allow him / her to develop his / her own new style of interacting with the surrounding world, to develop the ecologically expedient models of behaviour. We consider the widening of the connections between preschoolers' ecological education and natural sciences, philosophy and psychology to be the way to increase its efficiency. The content-based and technological aspects of the ecological education methodology should be grounded, in great extent, on the fundamentals of the philosophy of eco-centrism. They must recreate the natural knowledge of the out-ecology (individual attitude to ecology) and synecology about living organisms, their interconnection with the environmental habitat, about organisms' adaptation to environment, about ecosystem, biocenosis, etc. The process of ecological education is to be developed as the real practice of child's contacting with the elements of nature during which psychological feeling, as if being involved into the natural environment and being part of nature, is formed; a subject attitude to all nature elements as to important and equal ones in their rights is built; the demand for non-pragmatic interaction with nature is cultivated.

Keywords: *ecological consciousness, ecological culture, eco-centrism, ecological involvement, subjective attitude, non-pragmatic interaction.*

References

Skrebets', V.O. & Shlimakova, I.I. (2014). *Ekolohichna psykholohiya [Ecological psychology]*. Kyiv: Vydavnychyy Dim «Slovo» [in Ukrainian].

Plokhyy, Z.P. (2010). *Formuvannya u ditey doshkil'noho viku ekolohichnoyi kul'tury (teoretychni ta metodychni aspekty) [Formation in preschool children of ecological culture (theoretical and methodical aspects)]*. Kyiv: DP Vydavnychyy dim «Personal» [in Ukrainian].

Accepted: September 03, 2019

---

² Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Preschool, Special and Social Education at the Berdiansk State Pedagogical University